

ISSN 0350-185x

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LXVI

*У СПОМЕН НА АКАДЕМИКА
ИРЕНУ ГРИЦКАТ*

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горџан-Премк,
др Милка Ивић, др Лили Лашкова, др Александар Лома,
др Софија Милорадовић, др Александар Младеновић, др Мирослав Николић,
др Асим Пецо, др Предраг Пипер, др Слободан Ремейић, др Андреј Н. Собољев,
др Живојин Сјанојчић, др Срејко Танасић, др Зузана Тојолињска,
др Драго Ћујић, др Виктор Фридман*

Главни уредник:

Предраг Пипер

БЕОГРАД
2010

ГАЛИНА Г. ТЈАПКО

Универзитет за међународне односе у Москви (МГИМО)

Катедра за језике Централне и Југоисточне Европе

КОНЦЕПЦИЈА СУПЛЕТИВИЗМА У РУСКОЈ ГРАМАТИЧКОЈ ТРАДИЦИЈИ (НА СРПСКОМ И РУСКОМ МАТЕРИЈАЛУ)

Идеја за овај чланак настала је кад сам припремала рад о функционисању суплетивних именичких облика у савременом српском језику с гледишта норме и узуса. Требало је дати оптималну дефиницију суплетивизма као универзалног језичког феномена, што би било полазиште у излагању материјала. Управо тај задатак испао је најтежи, али и најзанимљивији, јер лингвистичка теорија, посебно руска, током последњих неколико деценија битно се обогатила информацијама о суплетивизму и новим критеријумима његове идентификације. Може се рећи да су нова мерила променила устаљене представе о границама суплетивизма и његовој реалној специфичној тежини у језичком систему, што отвара нови простор за истраживање језичке збиље и оптимизацију лексикографског поступка. Блискост словенских језика олакшава адаптацију доказне базе руских научника, који су знатно допринели обнављању концепције суплетивних односа и из корена променили поглед на тај феномен као уску, архаичну и статичну појаву. То нас је и подстакло да се позабавимо развојним правцима у проучавању суплетивизма.

Кључне речи: суплетивизам, суплетивни, творба мимо правила, додатна расподела, (не)нормална разлика.

Термин „суплетивизам“ појавио се крајем XIX века. Увео га је немачки језикословац младограматичар Х. Остхоф, који је први објавио посебан рад о суплетивизму (Остхофф 1899). Његови

претходници (Ј. Грим, Л. Тоблер) говорећи о сличним појавама користили су друге термине – „аномалије“, „дефектни облици“, „непотпуне форме“ (ГОРБАЧЕВСКИЙ 1971: 5). Та чињеница је битна, јер кад је Вук писао своју прву „Српску граматику“ и ону другу уз „Српски рјечник“ (1818), суплетивизам још није био дефинисан.

Истраживање суплетивизма као посебног језичког феномена у совјетској и руској лингвистици одвијало се у два правца – компаративно-историјском (дијахронијском) и функционалном (синхронијском). Та два правца се разликују пре свега по типологији грађе, дефиницијама суплетивизма, критеријумима утврђивања суплетивних односа, научним поступцима и проценама заступљености ове појаве у језичком систему. Временом границе између њих постају мање изражене.

Иако су се декларативно дистанцирали од младограматичара, совјетски аутори првих радова о суплетивизму третирали су га искључиво као историјски феномен, који потиче из индоевропске заједнице. Полазило се од тога да је суплетивизам последица преплитања (спајања) граматичких облика с различитим коренским морфемама у једном парадигматском низу (*један – њрви, ја – мене, биџи – јесам, ићи – ходати, човек – људи*). Истраживачи су се ослањали на грађу из индоевропских језика и етимологизацију језичких паралела. Узимао се обично „суплетивни низ“, састављен од етимолошки различитих граматичких облика исте речи, и упоређивао се с етимолошки хомогеним низовима исте речи у другим језицима. Постојање регуларних морфолошких низова омогућавало је налажење онога што се супротстављало правилу. Тако се утврђивала сама чињеница суплетивизма. Суплетивност неке језичке јединице могла је доћи до изражаја у више језика или је могла бити изолована појава у једном од њих.

Расправљало се обично о неколико питања: шта је суплетивизам, како настаје, какви су развојни правци суплетивизма. По мишљењу једног од представника дијахронијског правца Т. Д. Чочуа (1962), који широко користи и материјал грузијског језика, природа суплетивизма се огледа у томе што се „различити облици једног граматичког низа граде од различитих коренова: њихово лексичко значење при томе се не мења, а различитост коренова врши граматичку функцију – разликовања граматичких облика“ (Чочуа 1962: 3).

Попис и анализа суплетива вршила се строго по врстама речи: суплетивизам код именица, посебно код придева, код личних заменица, бројева и глагола. Лингвисте је у то доба, а и касније, занимало питање узрока постојаности суплетивних низова. Мишљења су била подељена. Једни су сматрали (Н. Крушевски и др.) да је узрок томе висока учесталост суплетива у језику и њихова семантичка актуелност (Новиков 1968: 11–12). Други (као В. М. Жирмунски и Т. Д. Чочуа) објашњавали су језичке аномалије менталним особинама ранијих популација, склоних примитивнијим, конкретнијим облицима мишљења и већој диференцијацији артефаката (Чочуа 1962: 13–15). Сматрало се да је усавршавањем мишљења, или једноставно временом, дошло до логичког уопштавања различитих језичких јединица, што је и проузроковало стварање суплетивних низова (Горбачевский 1971: 8).

Временом је поимање суплетивизма постајало све комплексније. Показало се да постојање облика исте речи који немају исти корен само по себи није довољан разлог да би се констатовао суплетивни однос. Важно је да ти облици чине посебан „уметак“ у одговарајућем систему обликовања. Другим речима, потребан је „фон“, на којем би се тај аномални уметак издвајао. Према томе „суплетивни односи између речи које немају исти корен настају под условом да је њихова значења могућно изразити у језику и на други начин – граматичким средствима или творбом“ (Горбачевский 1971: 5–6), уп. правилно граматичко обликовање и суплетивно код компаратива: *марљив* – *марљивији*, *сїар* – *сїарији*, *нов* – *новији*, али *добар* – *бољи*; творбени низ и суплетивни однос: *вук* – *вучица*, *мачак* – *мачка*, али *коњ* – *кобила*.

А. А. Реформатски је унео важну допуну у дефиницију суплетива, показавши да се суплетивизам не односи само на речи које немају исти корен, већ и на речи које немају исту основу, у којима се, без обзира на различитост основе, лексичко значење не мења, а „разлика у основи“ јесте само граматички начин диференцијације граматичке семантике (Реформатский 1960: 394–395; 1999: 310). Шире поимање суплетивности водило је увећању броја суплетивних појава.

Постепено је тежиште истраживања пренето на савремени језик, па су се појавиле нове тешкоће око утврђивања суплетив-

них односа. Према дефиницији дијахроничара, појам „различити коренови“ односио се превасходно на суплетивне облике исте речи који су историјски припадали различитим речима. Међутим, са становишта данашњих говорника такви су и облици који историјски настају из истог корена, али се фонетске разлике између њих, с гледишта данашњег језика, не могу објаснити постојећим редовним фонетским променама, јер нема паралелних случајева истога фонетскога низа.

Дошло се до закључка да облици који немају исти корен нису само они који историјски настају из различитих коренова, него и облици који сежу до истог корена. Разлику у тим облицима данас није могућно објаснити због тога што су се изгубиле поједине карике у ланцу њихових историјских трансформација, а то је изазвало нарушавање увида у њихов континуирани развој, уп. *би-ти* ≠ *буд-ем*, *сес-ти* ≠ *седн-ем*, *илес-ти* ≠ *илей-ем*, *кла-ти* ≠ *кољ-ем*, *кле-ти* (се) ≠ *кун-ем* (се), *пра-ти* ≠ *пер-ем*, *сла-ти* ≠ *шаљ-ем*, *узе-ти* ≠ *узм-ем*, *бра-ти* ≠ *бер-ем*, *ле-ћи* ≠ *легн-ем*.

С гледишта данашњег српског језика саставнице *би-* и *буд-*, *сес-* и *седн-*, *илес-* и *илей-*, *кла-* и *кољ-*, *сла-* и *шаљ-*, *кле-* и *кун-*, *пра-* и *пер-*, *узе-* и *узм-*, *бра-* и *бер-* нису аломорфне. То су различите морфеме, а разлику међу њима могуће је објаснити само помоћу историјске анализе. И оне су биле уврштене у састав суплетивизама.

Међутим, у том случају се поставља питање: како разликовати фонетске варијанте истог корена од коренова који нису исти, али су етимолошки сродни. Ово питање је тешко разрешиво технички, јер немамо потпун списак продуктивних и непродуктивних алтернација у српскоме језику. Немамо их ни у другим словенским језицима (Горбачевский 1971). Ово питање је тешко решити и на теоријском плану, јер за неке речи немамо поузданих етимологија. Понекад парове истих речи речници етимологизирају различито. На пример, облике срп. *коњ* – *кобила*, рус. *два* – *второй* једни речници сврставају у један архетип, док их други разврставају у различите архетипове (Горбачевский 1971: 6).

Треба имати на уму још једну ствар. Речи типа *би-ти* – *буд-ем*, *бра-ти* – *бер-ем* за говорника нису различите речи, него су аломорфи истога корена. Одређивање њиховог статуса јесте и психолошки проблем.

В. Коњецка је предложила да се сматра да се етимолошки сродни облици третирају као облици који немају исти корен под условом да фонетска алтернација у савременом језику не врши неку граматичку функцију (КОНЕЦКАЯ 1968: 21). У случају када тај критеријум не функционише, предложила је да се уведе други – степен продуктивности алтернација (1968: 21). На пример, ако је иста алтернација уочена бар код две речи, онда суплетивног односа нема (рус. *пи-ть – пои-ть, гни-ть – гнои-ть* нису суплетиви, срп. *ши-ти – шва-ља, њра-ти – њра-ља, муз-ти – музи-ља* нису суплетиви). На тај начин функционална диференцијација фонетских варијаната речи у савременом језику омогућује разликовање фонетских суплетива од оних који то нису.

Расправљајући о суплетивизму глагола Горбачевски није миоишао руске каузативе типа *сидеть – сажать, есть – кормить, пить – поить* и сл. (ГОРБАЧЕВСКИЙ 1971: 15). У том погледу било би занимљиво размотрити и српски глагол *шеїаїи* (*шеїам градом* и *шеїам њса*).

Лингвистички инжењеринг у сфери компјутерске обраде и машинског превођења седамдесетих година окупио је велике научне тимове који су се бавили „машинским“ описом природних језика. Из тих кругова изашло је много гласовитих језикословаца, који су и сада препознатљиви и по концизним, словним обележавањима својих језичких дефиниција. Решавајући задатке преалгоритмичке припреме текста, тражећи најкраће путеве његовог морфолошко-синтаксичког преноса, решавајући питање полисемије, максимално формализујући семантичке представе наилазили су на мноштво „препрека“, условљених бескрајном разноврсношћу природног језика. Мноштво духовитих идеја и свежих погледа на језичку стварност налазимо у радовима И. Мељчука, Ј. Апресјана и других научника те генерације. Спомињем управо ову двојицу јер су се успешно бавили и проблемом суплетивизма.

Мељчук је објавио више чланака који директно или индиректно расветљавају природу и границе тог феномена. Препознатљив је по увођењу словног означавања и максималној сажетости својих дефиниција, што, без знања о његовим претходним радовима, кат-кад отежава поимање његове концепције. У једном

од својих ранијих чланака, у којем покушава да одговори на питање „Шта је творба“, навео је формулу суплетивне творбе:

$$\Phi(B) \neq \Phi(A) + \Phi(x)$$

$$C(B) = C(A) + C(x),$$

где А – „основинска реч“, В – „изведеница“, Φ – „форма“, С – „сми-сао“, тј. В је изведено од А по смислу, али по форми нема с А ништа заједничког (А и В немају заједнички морф, суплетиви су) (Мельчук 1967: 355). Навео је „нормалне“ и суплетивне низове, који значе „радња – вршилац радње“: рус. *строить* – *строитель*, *плить* – *плыщик*, *плыть* – *пловец*, *охотиться* – *охотник*, но (!) *стирать* – *прачка*, *шить* – *портной*. Два последња пара су суплетиви јер су у односу комплементарне дистрибуције, која се коси с већином сталних (правилних) парова. Управо такве уникате имао је на уму, кад је написао: „суплетивизам је крајњи случај алтернације (предельный случай чередования)“.

Дајемо српске примере уз ово правило („вршилац радње – радња“): *радник* – *ради*, *зидар* – *зида*, *ложач* – *ложи*, *орач* – *оре*, *лекар* – *лечи*, *кројач* – *кроји*, *йекар* – *йече*, *возач* – *вози*, *косач* – *коси*, али *йраља* – *йере*, *жешелац* – *жање*, *дадиља* – *неђује* (*йуђу децу*), *водоинсйалайшер* – поправља делове водоводне и канализационе мреже, *космонауи* – пилотира космичком летилицом, *кондукйер* – прати јавно превозно средство, продаје или прегледа возне карте, *новинар* – пише или уређује текстове за новине, *сйикер* – објављује програм и говори вести пред микрофоном на радију или телевизији (РМС 2007), *конобар* – услужује пићем и јелом госте угоститељских радњи (РСАНУ).

У последњим примерима није довољно употребити само глагол, него треба прецизирати радњу додатном информацијом (за „значањски прираштај“ изведенице Мельчук користи словни симбол *x*). Према њему, све што се не изводи аутоматски спада у суплетивизам, или „комплементарну дистрибуцију“. Али с гледишта смисла (С) саставнице суплетивног низа, без обзира на формалну неједнакост, апсолутно су „нормалне“, правилне. Тамо, где нема одговарајуће посебне речи, номинативну улогу преузима аналитичко тумачење (уп. Апресян 2009: 18) – као у наведеним примерима код означавања глаголске радње.

Две деценије касније Мељчук је допунио своју дефиницију новим симболима (Мељчук 1995: 348). Увео је појмове *копрезентација* (рус. сопредставимость) и *граматичка копрезентација* (рус. грамматическая сопредставимость). Још више је формализовао дефиницију суплетивизма. По њему, две језичке јединице – једна с кореном А, а друга с кореном Б – чиниће суплетивни низ, ако буду испуњени одређени језички услови.

Прво, *формална* разлика између А и Б мора бити *ненормална* (изван норме), што значи да означивачи (десигнатори) А и Б *не могу* бити изведени један од другог на основу општих правила фонолошких или морфонолошких промена која постоје у језику (уп.: зец ↔ зечица, вук ↔ вучица, тигар ↔ тигрица, али јелен ≠ кошута).

Друго, *семантичка* разлика између А и Б мора бити *нормална*, што се у језику манифестује помоћу обликовања: *зец* 'мужјак зеца' – [зец- + -ица] 'женка зеца', *вук* 'мужјак вука' – [вук- + -ица] 'женка вука', *тигар* 'мужјак тигра' – [тигр- + -ица] 'женка тигра', *јелен* 'мужјак јелена' – *кошута* 'женка јелена'.

Треће, А и Б налазе се у „комплементарној дистрибуцији“ према некој смисаоној (значањској) разлици. Комплементарност се очитује у међусобној неизводивости (непредиктабилности) корелатива.

Мељчукова нова дефиниција суплетивизма чини се крајње формализованом:

Минимални сегментни знакови Х и У одређеног језика јесу у суплетивном саодносу (=) под условима:

1. Десигнати (означающие) знакова Х и У нису копрезентативни.
2. Денотати (означаемые) Х и У знакова Х и У јесу копрезентативни, при томе:
 - (а) денотати 'Х' и 'У' су истоветни (једнаки), а Х и У су аломорфи исте морфеме (*ирасе* – *ирасићи*);
 - (б) денотати 'Х' и 'У' нису истоветни (једнаки), али јесу копрезентативни граматички (рус. *студент* – *студенты*) (Мељчук 1995: 349).

У овом раду скренуо је пажњу на „веома занимљив међусобни однос“ између суплетивизма и идиоматике (Мељчук 1995: 347–

357). Спремајући образложење за утврђивање суплетивности бројне парадигме руског фразеологизма *сукин сын* 'кујин син, хуља, ђубре' (РС 1998) извео је испут неколико закључака.

Уочио је колебање гендерне семантике код руских именица мушкога рода у множини. Дошао је до закључка да губитак семантичке компоненте 'мушки род' у множини јесте стална појава код руских именица, чија једнина означава припаднике мушкога пола. Показао је то на неутралним речима типа:

студент 'студент, мушко' – *студенты* 'студенти [оба пола]'

студентка 'студент, женско' – *студентки* 'студенти женскога пола'.

Из тога следи да парадигма броја која се односи на припаднике мушкога пола јесте суплетивна (у односу на остале именице мушкога рода у руском језику, нпр: *ключ* – *ключи*).

Размотрио је и облик множине – *сукин сын* \approx *сукини дети*, који је узео из речника Ушакова. Неприродност алтернације *сын* \approx *дет-(и)* у руском језику дала му је основ да третира те облике као суплетивну појаву.

Многи истраживачи, претходници Мељчука, аутори веома вредних и оригиналних дела, образлажући предмет свог интересовања неретко као да су се извињавали, говорећи о важности, али и ускости, слабој заступљености те појаве у језику (Жонцекаја 1958; Чочуа 1962; Новиков 1964; Горбачевский 1967).

Сасвим други тон налазимо у радовима Мељчука. „Суплетивизам – пише он – нипошто није маргиналан појам, који је, како се понекад мисли, од секундарног значаја, и то само у доста уској посебној области – флективној морфологији. Савремена истраживања говоре о централној улози тог појма у општој теоријској морфологији. Управо с њим су најуже повезани тако важни појмови као што су морфа и морфема.... Суплетивизам је најпре један од централних појмова лингвистике“ (Мељчук 1995: 347).

На Мељчукове погледе и критеријуме утврђивања суплетивизма ослања се у свом раду и Ј. Апрусјан (Апрусјан 1974: 168–175; 1995: 168–175). Суплетивизму је посветио посебно поглавље у познатој књизи *Лексическая семантика*. Мељчук је пак узео као мото (епиграф 2) једног од својих радова о суплетивизму примере суплетивности из монографије свог колеге (Мељчук 1995: 347).

Апресјан је опробао концепцију Мељчука најпре у лексикографском поступку и умногоме га је унапредио. Поставио је много нових питања од важности за поимање системских веза у семантици и разраду метајезика у лексикографији. По нашем мишљењу, чита се лакше. Занимљиво је како позивајући се на Мељчука, не наводи његову крајње формализовану дефиницију суплетивизма. Оставља је „изван кадра“.

Континуираност приступа огледа се у Апресјановом тумачењу комплементарне дистрибуције, која води суплетивизму. О критеријумима утврђивања суплетивних односа размишља на следећи начин. На пример, имамо пар *језикословље* и *лингвистѿа* и треба да одлучимо јесу ли или нису у комплементарној дистрибуцији према смисаоној разлици 'наука о ...' – 'специјалиста за науку о ...'. Полазимо од тога да поред речи *језикословље* имамо и *језикословац*, а поред речи *лингвистѿа* имамо реч *лингвистѿика*. Дакле, основе *језик-* и *лингв-* нису у допунској дистрибуцији према значењској разлици 'наука о ...' – 'специјалиста за науку о ...'. Према томе именице *језикословље* и *лингвистѿа* нису суплетиви (Апресјан 1974: 169). Исто тако нису суплетиви *зубар* – *сѿиомаѿолоѿија*, јер имамо *зубар* – *зубарсѿиво*, *сѿиомаѿолоѿија* – *сѿиомаѿолоѿ*. На другој страни, имамо пар *вена* – *флеболоѿија*, где *вена* има само једно значење 'крвни суд', а *флеболоѿија* значи 'део медицине који се бави венама'. Значи, то су суплетивни корелативи. Исто тако, у комплементарној дистрибуцији су парови *сѿиаросѿи* – *ѿеронѿолоѿија*, *срце* – *кардиолоѿија*, *месец* – *селенолоѿија*, *земља* – *ѿеолоѿија*, *реч* – *филолоѿија*.

Такво поимање суплетивних односа дало је нови замах у разврставању језичких чињеница. Апресјан је „нашао“ још један, раније неопажени слој суплетива. Образложио је суплетивни однос између самосталних речи с различитим кореном, које припадају различитим врстама речи, тј. разликују се по формалном критеријуму (ненормална разлика), али задовољавају први критеријум – имају нормалну значењску разлику. Значењску блискост између различитих врста речи утврђује помоћу семантичких трансформација, које упућују на међукатегоријалну повезаност тих речи.

Није се ограничио самосталним речима, него је отворио питање „синтаксичког“ суплетивизма. Користећи речи различитих

врста (глагол – речца, глагол – предлог, глагол – везник, заменица – придев, заменица – прилог, везник – именица, придев – речца), показао је функционалну сраслост низова, које чине несамосталне и самосталне речи, њихову припадност истој „дубинској“ врсти речи.

Међутим Апресјаново образложење значењске једнакости у случају синтаксичких корелатива није увек неоспорно. Примери, који немају његов коментар („дешифровање“), траже од читалаца доста маштовитости у изналажењу одговарајућег контекста, што би открило семантичку блискост речи различитих врста. Имамо на уму пре свега примере типа рус. *добавлять – еше* (глагол – речца), *следовать – потом* (глагол – предлог) итд. Један од проблема је полисемија тих речи. Тако у пару „*следовать – потом*“ глагол *следовать* има у руском језику више значења: 1) пратити, следити кога, шта; ићи за ким, чим, 2) пратити погледом, 3) бирати животни пут, 4) подражавати некога, опонашати, имитирати, 5) налазити се, 6) следити иза чега, ређати се, 7) поводити се за ким, равнати се, управљати се према коме, чему, 8) руководити се чиме, 9) ићи, настављати пут, 10) произилазити, следовати, следити (из тога следи закључак), 11) о новцу (колико треба платити), 12) *безл.* треба, потребно је (СРЈ 4).

Није јасно које од тих значења је у суплетивном суодносу с предлогом *потом*. Значи, треба одгонетнути и контекст у којем би дошло до изражаја семантичко јединство речи различитих врста – самосталних и несамосталних.

Према Апресјану, сви ти парови су суплетиви. Образлажући своје гледиште полази од семантичке и морфолошке блискости речца, предлога и везника самосталним речима – прилозима (речца = прилог, предлог = прилог, везник = прилог), а заменица типа *сам* – именицама. Претходно је утврдио да између глагола и прилога, именица и придева, придева и прилога, шта више, прилога и именице разлике су нормалне. Из тога изводи закључак како и између несамосталних и самосталних речи може настати суплетивни однос. Признајући да има и оних који сматрају ризикантим поистовећивање речца, предлога и везника с прилозима, а заменица с именицама, Апресјан одговара својим опонентима: парови типа „предлог – везник“, „предлог – прилог“ могу се

сматрати лексичким синонимима (мишљење опонената), не суплетивима (његово гледиште), али под условом (ако се сложимо) да не морају припадати истој врсти речи (а ми знамо да лексички синоними управо морају да припадају истој врсти речи) (1974: 173).

Апресјан је запазио једну занимљиву појаву у данашњем руском језику – избегавање говорника да користе изведенице и давање предности речима са другом основом („суплетивима“). На пример, употребљава се: *ваять* – *скульптор* (ум. *ваять* – *ваятель*), *действовать* – *эффект* (ум. *действовать* – *действие*), *единственный* – *только* (ум. *единственный* – *единственно*), *посещать* – *визит* (ум. *посещать* – *посещение*), *предупреждать* – *профилактика* (ум. *предупреждать* – *предупреждение*) и сл. Тобожњи суплетивизам (тако смо условно назвали ову појаву) среће се и у српском свакодневном говору: *шииши* – *кројач* (ум. *шииши* – *шивач*), *куйоваиши* – *пййирошач* (уз *куйоваиши* – *куйац*), *красиши* – *лойов* (ум. *красиши* – *крадљивац*) и сл.

Што се руског језика тиче, неке погрешке могу се објаснити неупућеношћу говорника. Тако, речи *цена* и *стоимость* стварно се мешају у колоквијалном говору. Међутим у другим примерима управо изведенице чине се данас актуалније него „суплетиви“. Данашњи руски говорник сигурно неће дати предност „суплетивима“ *стачка*, *зalog*, *выговор* (мишљење Апресјана), него ће изабрати изведенице: *бастовать* – *забастовка*, *гарантировать* – *гарантия*, *произносить* – *произношение*, *приветствовать* – *приветствие*, *уметь* – *умение*, али допуштено је и *уметь* – *способности*. У последњем случају исправно је и једно, и друго јер то није исто. На часу страног језика „ставят *произношение*, а не *выговор*“, али може се рећи „*вологодский выговор*“; *приветствовать* – *приветствие* (код Апресјана, *здороваться* – *приветствие*), уп. свакодневни поздрав „*Приветствую Вас! приветствуем вас!*“. Неактуалност појединих примера објашњава се тиме да одсликавају језичку ситуацију далеких 70-их. У друго издање (1995) укључени су без ревизије.

Чини се спорном и Апресјанова преоцба о погрешкама у стварању руског глаголског вида, које, наводно, потичу из „комплементарне дистрибуције“ основа у колоквијалном говору: префиксални свршени глагол узима се често као парњак беспрефиксалног несвршеног глагола, што је погрешно. Он сматра да је то

оправдано једино ако језик нема префиксални несвршени глагол, на пример: *играти* – *сыграти*, јер у руском језику немамо несвршени облик „сыгривати“. Сасвим је други случај *паковать* – *запаковать*. Према мишљењу Апресяна, то није прави видски пар (1974: 174–175). Прави видски пар је *запакывать* – *запаковать*. Уз помоћ префиксације граде се обадва вида. Оспорава исправност и парова *есть* – *съесть* (ум. *съесть* – *съедать*), *пить* – *выпить* (ум. *выпить* – *выпивать*), полемишући у томе не само с колоквијалним говорницима, него и нормативним речницима (СРЈ 4; ОиШ 2003).

И Апресян, и Мельчук, расправљајући о неком новом питању, нису се прибојавали да укључе који пут и спорну грађу, образлажући то тиме, да вишак увек је лако одсећи и како је боље више, него мање (Апресян 1974: 170). Ишли су лако на компромисе у ситним стварима. Чак су предлагали на избор алтернативна решења својим евентуалним опонентима, које су били спремни сместа уважити (Мельчук 1967: 362). Истовремено чврсто су се држали онога што су сматрали главним. Знали су водити жустре полемике. Заслугом Апресяна наглашена је системска и типолошка бит суплетивизма. Утврдио је да потенција суплетивне творбе зависи од семантике творбеног типа и од лексичког система у целини: чим је већи „семантички прираштај“ изведенице у односу на основинску реч, тим је већа могућност суплетивизма. Суплетивизам је ређи код чисто синтаксичких изведеница (као што су имена радњи, имена особина, описни прилози). На другој страни, чим је конкретније значење основинске речи и изведенице, тим су већи изгледи за суплетивизам. Значи, чим је мање мотивисан речник, чим је језик „лексикологичнији“ (што зависи од обима посуђеница, од виталности творбених афикса, од полисемије), тим више погодује творбеном суплетивизму.

Говорећи строго, дефиниције суплетивизма код „дијахроничара“ и „функционалиста“ начелно нису толико различити. Свуда је реч о различитој „форми“ и једном „смислу“ суплетивних саставница (и то на „фону“ сталних низова, направљених „по правилу“). Разлика је у полазишту функционалиста да суплетивни аломорфи могу бити не само речи исте врсте, не само самосталне речи, и уопште, не само речи, него и речи различитих врста, самосталне

и несамосталне у једном низу, најзад, допуштена је комбинација „реч – аналитички израз“, који се употребљава у функцији речи.

И. Мељчук и Ј. Аפרесјан нису одговорили на сва питања, али је њихова заслуга да су их поставили и покренули радикалну ревизију у односима „форма“ – „смисао“. Раније маргиналном питању суплетивизма дали су изузетно високи статус у језичком систему, чиме су знатно унапредили лингвистичку теорију и примењене гране.

Сводећи све податке и гледишта можемо извести закључак да суплетивизам јесте жива појава која одсликава дубинске, квалитативне процесе у језичкој хијерархији као целини. Концентрација или слаба заступљеност суплетивних низова служи као одраз тренутне (синхроне) динамике лексичког, творбеног, и шире, језичког система у целини. Уз раније споменуте факторе настанка суплетивних односа до изражаја долазе и мање уочљиви процеси, који их стимулишу или коче. Суплетивизам подстичу: нагомилавање позајмица из несродних језика, оказионална творба, неправилна употреба речи, делимичне аномалије основа једнокоренских речи, фреквентност употребе новонасталог суплетивног низа, међуоднос стандардног језика и дијалеката, стандардног језика и жаргона, најзад, језички укус и мода. Супротни процес – распад суплетивизма – условљен је углавном истискивањем застарелих или тобожњих суплетивних низова уз помоћ редовних низова, а могућно је и умереном пуристичком политиком.

Увођење српског материјала у комплетно проучавање суплетивних односа сигурно ће обогатити садржај суплетивизма и отворити нове димензије у поимању српске језичке збиље.

Цитирани извори и литература

АПРЕСЯН, Юрий Д. *Лексическая семантика (синонимические средства языка)*. – М.: Издательство «Наука», 1974.

АПРЕСЯН, Юрий Д. *Избранные труды*: том I. Лексическая семантика. 2–е изд., испр. и доп. – М.: Школа «Языки русской культуры», Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1995.

- АПРЕСЯН, Юрий Д. *Исследования по семантике и лексикографии*. Т. I: Парадигматика. – М.: Языки славянских культур, 2009.
- ГОРБАЧЕВСКИЙ, А. А. *К вопросу о путях возникновения супплетивных форм в славянских языках*. – Душанбе: ТГУ, 1967.
- ГОРБАЧЕВСКИЙ, А. А. *Супплетивизм в русском языке (в сопоставлении с другими славянскими языками)*. – АКД. – Душанбе: ТГУ, 1971.
- КОНЕЦКАЯ, Венера П. „К вопросу о супплетивности в языке.“ *Ученые записки МГПИИ им. В. И. Ленина* том СХХVI (1958): стр. 71–90.
- КОНЕЦКАЯ, Венера П. „О понятии супплетивизма и его соотношении с гетеронимией.“ *Вопросы языкознания* № 2 (1968): стр. 20–27.
- КОНЕЦКАЯ, Венера П. *Супплетивизм в германских языках*. – М.: Изд-во „Наука“, 1973.
- КОНЕЦКАЯ, Венера П. *Супплетивизм в германских языках*. – АДД. – М.: Институт языкознания АН СССР, 1974.
- МЕЛЬЧУК, Игорь А. „К понятию словообразования.“ *Известия АН СССР, сер. литературы и языка* том XXVI, вып. 4 (1967): стр. 352–362.
- МЕЛЬЧУК, Игорь А. „О супплетивизме.“ *Проблемы структурной лингвистики 1971*. М., 1972: стр. 396–438.
- МЕЛЬЧУК, Игорь А. „Опыт разработки фрагмента системы понятий и терминов для морфологии (к формализации языка лингвистики).“ *Семантика и информатика* вып. 6. Грамматические и семантические проблемы. – М.: ВИНТИ, 1975: стр. 5–50; 199–200.
- МЕЛЬЧУК, Игорь А. *Русский язык в модели < смысл ↔ текст >*. – Москва–Вена, 1995.
- НОВИКОВ, Лев А. „Образование и употребление супплетивных форм имен существительных.“ *Русский язык в школе* № 5 (1964): стр. 11–16.
- РЕФОРМАТСКИЙ, А. А. „Число и грамматика.“ *Сборник статей к 75-летию академика И. И. Мещанинова*, М.–Л. (1960): стр. 394–395.
- РЕФОРМАТСКИЙ, А. А. *Введение в языковедение*. Под ред. В. А. Виноградова. М.: Аспект Пресс, 1999.
- ЧОЧУА, Т. Д. *Супплетивы и их место в словарном составе языка*. – АКД. – Тбилиси: Изд-во ТбГУ, 1962.
- OSTHOFF, H. *Das Suppletivwesen der indogermanischen Sprachen*. Heidelberg: 1899.

Скраћенице

- ОиШ 2003 – ОЖЕГОВ, Сергей И. и Шведова, Н. Ю. *Толковый словарь русского языка*. М.: Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова РАН, 2003.
- РМС 2007 – *Речник српскога језика* [израдили Милица Вујанић и др.; редакционо и уредио Мирослав Николић]. – Нови Сад: Матица српска, 2007.
- РСАНУ – *Речник српскохрватског књижевног и народног језика књ. Х*, Београд, САНУ, 1978.
- РС 1998 – *Русско–сербский словарь* под ред. Б. Станковича; 2-е изд., испр. и доп. – Москва – Нови Сад: Рус. яз., Будућност, 1998.
- СРЯ 4 – *Словарь русского языка*; в 4-х т./ Ин-т рус. яз. АН СССР; 2-е изд., испр. и доп. – М.: Рус. яз., 1981–1984.

Резюме

Галина Г. Тяпко

КОНЦЕПЦИЯ СУППЛЕТИВИЗМА В РОССИЙСКОЙ
ГРАММАТИЧЕСКОЙ ТРАДИЦИИ
(НА СЕРБСКОМ МАТЕРИАЛЕ)

С введения в научный оборот термина «супплетивизм» прошло более двух столетий, но до сих пор это одно из самых неопределенных понятий. Это связано с тем, что в исследованиях супплетивизма сошлись два направления – сравнительно–историческое (диахроническое) и «функциональное» (синхронное). Оба направления исследуют единицы языка, образованные «не по правилу», относящиеся к «дополнительной дистрибуции». Однако отбор единиц осуществляется ими по разным критериям и из разных континуумов.

Значительный вклад в разработку проблематики супплетивных отношений внесли российские ученые, изменившие представление о супплетивизме как об узком, пережиточном и застывшем явлении. Они показали прикладную ценность учета супплетивных отношений – при разработке языка лексикографических дефиниций, в совершенствовании программ машинного перевода, в аспекте культуры речи, в преподавании языка. Это и определило тему статьи, в которой дан критический анализ

разных подходов к определению супплетивизма, сформировавшихся в отечественной науке.

В статье показана постепенная трансформация чисто исторического взгляда на супплетивизм и переход к его функциональной интерпретации – с опорой на системные связи современного языка. Представлена аргументация сторонников включения в состав супплетивов разноуровневых единиц, а также пар из однословных и аналитических составляющих. Подтверждается зависимость супплетивизма от типологических особенностей языка, определяются факторы, регулирующие степень его прозрачности.